

УДК 34:[316.64]167.1:355.354-057.875

О. В. ДОВГИЙ

аспірант

Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету**ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

У статті проаналізовано погляди науковців щодо правової культури майбутніх фахівців; розглянуто правову культуру як складову професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів; вивчено зміст поняття “правова культура” з позиції філософського, соціологічного, психолого-педагогічного та юридичного підходів; уточнено суть поняття “правова культура курсантів льотних навчальних закладів” як інтегративну характеристику, що поєднує в собі інтелектуально-світоглядний, духовно-моральний і мотиваційно-діяльнісний компоненти, що є основою формування культури курсанта у професійній льотній діяльності.

Ключові слова: правова культура, професійна підготовка, курсанти, правове виховання.

Процес відродження, становлення й розвитку української державності на початку 90-х рр. ХХ ст. суттєво позначився на реформуванні законодавства й права і тим самим на формуванні конкурентоспроможного фахівця, здатного адекватно орієнтуватися в сучасному світі, оперуючи правовими знаннями. Тому навчання права є нагальною потребою сьогодення, породженою низьким рівнем правової свідомості, правової культури, наявністю явищ правового нігілізму, необхідністю покращення професійної підготовки майбутніх фахівців, які після закінчення вищого навчального закладу стануть керівниками, державними службовцями, підприємцями та ін. Утім, у практичній діяльності освітніх установ, викладанню права приділено недостатньо уваги. Особливо це простежується в технічних навчальних закладах, де відчувається дефіцит правових дисциплін, унаслідок чого випускникам на практиці бракує правових знань, умінь і навичок під час вирішення професійних завдань [3, с. 24].

Деякі аспекти вирішення проблеми правового навчання в системі вищої освіти знайшли своє відображення в працях В. Бабкіна, М. Городиського, Я. Гриньової, О. Дьоміної, В. Мищенко, М. Подберезського та ін. Однак, як засвідчує практика, вказана проблема залишається не вирішеною, а тому потребує подальшого наукового вивчення з метою втілення отриманих результатів у практику вищих технічних навчальних закладів.

Метою статті є уточнення сутності поняття правова культура як складової професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів.

Правове навчання покликане надійно забезпечувати формування у майбутніх фахівців достатнього рівня правової культури, яка передбачає наявність глибоких правових знань і прагнення до їх удосконалення, свідоме ставлення до прав та обов'язків, повагу до законів і правил людсько-

го співжиття, готовність дотримуватися й сумлінно виконувати їх, адже ще римський політичний діяч Марк Тулій Цицерон стверджував: “Треба бути рабом закону, аби залишитися вільним” [9].

На думку В. Бабкіна та О. Певцової, мета правового навчання полягає в:

- підвищенні рівня правової культури суспільства;
- вихованні громадянина, здатного відстоювати й захищати свої й інших суб’єктів інтереси, формуванні активної громадянської позиції;
- формуванні навичок правомірної поведінки, поваги до законів держави та міжнародного права;
- формуванні нетерпимості до насилля, війн, злочинності;
- вивченні національних, демократичних традицій і цінностей, на базі яких відбувається вдосконалення права та формування його нових установок, тощо [1, с. 41].

Ефективність досягнення мети правового навчання у льотних навчальних закладах (ЛНЗ) безумовно буде залежати від правильної постановки завдань і методів, які виражаються в планомірних, систематичних, організованих діях викладачів, кураторів, адміністрації навчального закладу та спрямовані на формування й підвищення рівня правосвідомості, правової культури й запобігання правопорушень у майбутніх авіаційних фахівців.

На думку Я. Гриньової, завданнями правового навчання доцільно вважати: формування в кожного системи знань із питань основ держави й права; розвиток особистісних дій до вивчення галузей права як необхідності; поширення й забезпечення доступу до джерел правової інформації; проведення пояснювально-роз’яснювальної роботи серед курсантських колективів, зокрема й у вигляді індивідуальних бесід і настанов; виховання поваги до закону й правопорядку, переконаності в необхідності дотримання правових норм, виховання правової активності; формування у курсантів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації; формування поваги до держави, до її правоохоронних, правозахисних, управлінських та інших органів; прищеплення навичок правомірної поведінки й у такий спосіб формування нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, прагнення взяти посильну участь у боротьбі з цими негативними явищами, уміння протистояти негативним впливам, аналізувати свої вчинки, поведінку своїх товаришів і зіставляти свої вчинки й дії не тільки із загальновідомими моральними нормами, а й з вимогами законів; подолання у правовій свідомості хибних уявлень, що сформувалися під впливом негативного життєвого досвіду [3].

Окреслені завдання правового навчання мають різноспрямований характер: і навчальний, і пропедевтичний, і превентивний, і заохочувальний, і формувальний. Взвзявши до уваги навчально-виховний процес ЛНЗ, дасть змогу визначити ефективність досягнення мети правового навчання.

Наразі не існує жодної ділянки суспільного життя, яка б так чи інакше не була пов’язана з авіацією. До цього процесу прямо чи опосередковано залучаються відповідні засоби, методи, форми, принципи та правила

поведінки, які породжують авіаційні суспільні відносини. Для того, щоб набути визначеного змісту, ці відносини потрібно врегулювати. Одним з основних напрямів врегулювання авіаційних суспільних відносин є вплив на них норм права. Тому фахівці як суб'єкти цих відносин, які безпосередньо беруть у них участь через організацію, управління, виконання, безперечно повинні мати високий рівень правової культури.

У процесі професійної підготовки фахівців доречно зважати на те, що формування правової культури впродовж усього навчання у вищому навчальному закладі має свою специфіку, яка накладає відбиток на майбутню професійну діяльність випускників. Тому, без чіткої відповіді на це питання фактично не можливим є визначення змісту правової культури фахівців авіаційної галузі, адже саме змістове наповнення вирізняє правову культуру одного фахівця від іншого, а відтак визначає орієнтири у фаховій підготовці та в подальшій професійній діяльності. Професійна діяльність фахівців авіаційної галузі безпосередньо пов'язана з діяльністю авіації, яка, у свою чергу, базується на правових, економічних, організаційних і соціальних засадах, визначених законами, кодексами, статутами й іншими державними й міжнародними нормативними актами. Нормативні документи, що визначають порядок і умови польотів, користування засобами авіаційного транспорту, безпеки руху, охорони праці, забезпечення громадського порядку, пожежної безпеки, санітарні норми та правила на авіаційному транспорті України, знання та дотримання яких є обов'язковими не тільки для працівників цієї галузі, а й для всіх юридичних і фізичних осіб на території України. В умовах проведення в Україні правової реформи важливого значення набуває проблема подальшого розвитку й удосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері авіаційної діяльності, їх місця у правовій системі держави, від вирішення якої значною мірою залежить успіх розвитку багатьох галузей економіки та ринкових відносин [8, с. 8–9]. Авіафахівці працюють не тільки в межах України, а тому особливо важливого значення набуває формування у них правової культури.

На сучасному етапі розвитку теорії й практики правового виховання, яке знаходиться в полі зору різних наукових парадигм (філософія, соціологія, педагогіка, економіка тощо), існує значна кількість визначень, аналіз яких дає підстави для висновку, що, попри наявність у цих визначеннях певної частини авторської суб'єктивності, усі вони об'єднані: по-перше, загальним розумінням необхідності формування в людині ідеї права, виховання поваги до закону й порядку; по-друге, акцентуванням того, що правова свідомість, правове навчання, правове виховання перебувають у тісному взаємозв'язку, без якого немислиме формування якостей правової культури особистості, й тільки за допомогою комплексного підходу (усвідомлення – виховання – навчання) можливе досягнення кінцевої мети – високого рівня правової культури особистості.

Курсантська молодь є складовою суспільства й потребує особливої уваги при здійсненні правового виховання, оскільки майбутній авіаційний фахівець знаходиться на завершальній стадії становлення світогляду, хара-

ктеру, звичок, переконань, які не завжди під дією тих чи інших чинників формуються правильно. Своєчасне усвідомлення сутності правових понять полегшує процес адаптації молодого людини в новому, самостійному житті при встановленні особою правильних зв'язків у відносинах з іншими суб'єктами. Завдання ЛНЗ полягає в тому, щоб не тільки дати професійні знання і підготувати належного фахівця, а й запропонувати курсантам додаткові необхідні знання, яким у самостійному житті, трудовій діяльності відводиться не останнє місце. Особливе значення правового виховання визначається тією майбутньою роллю, яку нинішні курсанти візьмуть на себе при закінченні ЛНЗ, оскільки вони – це основний резерв керівників і фахівців у державній і господарській сферах, у галузі науки й техніки, просвітництва, мистецтва. При цьому важливо мати на увазі те, що правове виховання молоді не є частиною інших напрямів виховання, оскільки має свою визначену специфіку, диференційні ознаки. Ця специфіка зумовлена особливостями предмета й виражена в меті й завданнях правового виховання.

У ході правовиховного процесу ЛНЗ постановка завдань може змінюватися відповідно до об'єкта правового виховання, його рівня й характеру правосвідомості. Так, Г. Маркова вказує, що метою правового виховання є формування правових знань, уявлень, переконань про необхідність виконувати правові приписи [5, с. 27–24]. Протилежно міркує А. Бойков, відстоюючи позицію про те, що правове виховання має сприяти посиленому регулюванню дії права [2, с. 74]. Насправді цю роль виконує законодавство, а не правове виховання. О. Скакун вважає основною метою правового виховання – надати людині необхідні юридичні знання та навчити її поважати й дотримуватися законів, сформуванню достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень [7, с. 520]. У свою чергу, О. Зайчук і Н. Оніщенко метою правового виховання визначають “формування в них правової культури громадянина України, що складається передусім зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати закріплені в них вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, рішучої боротьби з порушниками законів” [4, с. 243].

Формування правосвідомості курсанта ЛНЗ – це продовження того складного й усебічного процесу політичного, правового, морального, культурного виховання, яке починається з дитинства й продовжується все життя. Звичайно, що немовля правосвідомістю не володіє, але вона формується в процесі подальшого розвитку особистості незалежно від її бажання чи небажання, при цьому досягнутий рівень розвитку особистості залежить від правового розвитку суспільства й держави.

Уявлення, погляди, оцінки курсантів не завжди збігаються з правовою дійсністю й часто в педагогічній практиці можна спостерігати, що курсантська молодь має деформовані, хибні переконання. Подібну ситуацію можна пояснити тим, що правосвідомість як психологічне, соціальне, юри-

дичне явище виникає набагато раніше, ніж формується правова культура, при цьому підставами формування правосвідомості в ранньому віці, як правило, є неофіційні джерела – неграмотні судження старших, “тіркий” (кримінальний) досвід батьків, родичів, знайомих, недосконалі правовиховні механізми дошкільного й шкільного виховання тощо, які й призводять часто до усталення у свідомості молодшої людини хибних поглядів і уявлень.

У свою чергу, правова культура є результатом цілеспрямованого виховання правосвідомості, його вищим ступенем, яка виражає внутрішнє свідоме ставлення до правових явищ, що виникають у житті суспільства. Правосвідомість – це носій правової культури, вона визначається правовими настановами суспільства, практикою правозастосування, реальними умовами життєдіяльності людей, моральним досвідом і традиціями суспільства, визначає Л. Ніколаєнко [6, с. 78].

Таким чином, можна стверджувати, що правова культура суспільства залежить насамперед від рівня розвитку правової свідомості особистості. Недостатній рівень розвитку правосвідомості може нівелювати всі позитиви найдосконалішого законодавства, водночас і законодавство, яке не враховує правосвідомість, не можна назвати досконалим. Правове навчання і виховання в процесі професійної підготовки має бути спрямоване на формування у майбутніх авіафахівців комплексу таких правових знань, умінь, навичок, здатностей, уявлень і переконань, які надійно б забезпечили становлення та реалізацію як особистості, так і фахівця та свідомо-активну правомірну поведінку в процесі суспільно-професійної діяльності. Ядро правового виховання становить наукове обґрунтування методології й методики цілеспрямованого впливу на правосвідомість з метою формування правомірної поведінки індивідів і їхніх груп. Таке виховання має здійснюватися через усебічне теоретичне осмислення й інтегрування результатів досліджень суміжних наук (соціології, психології, педагогіки тощо).

Актуалізація вивчення правових дисциплін у льотних навчальних закладах буде сприяти розбудові правових засад діяльності держави й суспільства, формування високої правової культури майбутніх фахівців авіаційної галузі. Якщо в питаннях методів і форм правового виховання існує певна узгодженість науковців, то питання про функції правового навчання і виховання з урахуванням педагогічних і правових аспектів ще не можна вважати достатньо науково-теоретично обґрунтованим. У зв'язку з цим є необхідність більш детальної конкретизації вказаного питання.

Аналіз наукової літератури дає право стверджувати, що функції правового навчання – це основні напрями впливу навчального процесу на формування правової свідомості та правової культури з метою формування правомірної поведінки. Функції правового навчання і правового виховання тісно взаємодіють, але їх слід відрізнити від функцій правового виховання, з огляду на те, що, по-перше, єдність правового навчання й правового виховання в загальній меті – формування правової культури особистості; по-друге, правове навчання формує переважно науково-правову ідеологію (теоретичні правові погляди), а правове виховання – правову психологію

(правові установки, мотиви, переконання, ціннісні орієнтації); по-третє, завдання правового виховання ширші й багатогранніші: якщо першочерговим завданням правового навчання є озброєння особистості правовими знаннями, вміннями, навичками, то завдання правового виховання полягає у формуванні соціальної спрямованості правових ідеалів, уявлень, переконань, правомірної поведінки; по-четверте, правове навчання виконує завжди виховні функції, а правове виховання – функції пізнання правової дійсності.

Вивчення наукових поглядів дає змогу виділити такі функції правового навчання майбутніх авіаційних фахівців:

– *освітня* – озброєння курсантів льотних навчальних закладів необхідними правовими знаннями, уміннями, навичками про систему права й систему законодавства, юридичну відповідальність, її види тощо;

– *інформаційна* – забезпечення доступу до джерел правової інформації (наочна агітація, лекції, диспути, круглі столи);

– *ціннісна* – формування стійких установок про необхідність права як регулятора суспільних відносин, ставлення до нього як до цінності, а не як до суцільної заборони;

– *формуально-розвивальна* – формування й розвиток нових як особистісних, так і професійних (чесність, відповідальність, сумлінність, патріотизм, ініціативність, активність, самостійність тощо) якостей під впливом норми права, які мають величезний виховний потенціал;

– *організаційна* – забезпечення планомірної системної організації всіх необхідних заходів, які спрямовані на підвищення рівня правової культури та правової свідомості майбутніх авіаційних фахівців.

– *корекційна* – корекція поведінки шляхом запобігання й профілактики правопорушень, перевиховання, боротьба з хибними уявленнями про право (з правовим нігілізмом).

Висновки. Правове виховання майбутніх фахівців, формування її правової свідомості повинні здійснюватись у різноманітних формах і мають ставити за мету безпосереднє проникнення у внутрішній світ особи, внесення корективів до її світоглядних позицій. Підвищення рівня безпеки польотів і ефективна діяльність керівництва авіаційних підприємств – єдиний взаємозалежний органічний процес, у якому міжнародна правова культура авіаційного персоналу є основоположним і незамінним елементом. У нашому розумінні формування правової культури у майбутніх фахівців авіаційної галузі має бути побудовано так, щоб передаванні правові знання, вміння та навички, а також професійно важливі якості ставали об'єктом ціннісної орієнтації особистості фахівця.

Список використаної літератури

1. Бабкин В. Д. Правовое воспитание студентов / В. Д. Бабкин. – Київ : Вища школа, 1983. – 51 с.

2. Бойков А. Д. Некоторые вопросы теории правового воспитания / А. Д. Бойков // Правовая культура и вопросы правового воспитания : сб. науч. трудов. – Москва, 1974. – С. 11–38.

3. Гриньова Я. Г. Правове навчання майбутніх фахівців транспортних технологій / Я. Г. Гриньова // Матеріали 5-й науч. междунар. конфер. – Днепропетровск, 2010. – С. 62–66.
4. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с.
5. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. – Київ : Вища школа, 1979. – 152 с.
6. Николаева Л. Н. Формирование правовой культуры студентов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. Н. Николаева. – Смоленск, 2005. – 219 с.
7. Скалова Я. И. Методология и методы педагогических исследований / И. Я. Скалова. – Москва : Педагогика, 1989. – 224 с.
8. Транспортне право України : навч. посіб. / Е. Ф. Демський, В. К. Гіжевський, С. Е. Демський, А. В. Мілашевич. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
9. Цицерон. Диалоги: О государстве. О законах / пер. В. О. Горенштейна; прим. И. Н. Веселовского и В. О. Горенштейна ; ст. С. Л. Утченко ; отв. ред. С. Л. Утченко. – Москва : Наука, 1966. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2015.

Довгий О. В. Правовая культура как составляющая профессиональной подготовки курсантов лётных учебных заведений

В статье анализируются взгляды ученых о правовой культуре будущих специалистов; рассматривается правовая культура как составляющая профессиональной подготовки курсантов летных учебных заведений; изучается содержание понятия “правовая культура” с позиции философского, социологического, психолого-педагогического и юридического подходов; уточняется суть понятия “правовая культура курсантов летных учебных заведений”, как интегративная характеристика, объединяющая в себе интеллектуально-мировоззренческий, духовно-нравственный и мотивационно-деятельностный компоненты, являющиеся основой формирования культуры курсанта в профессиональной летной деятельности.

Ключевые слова: правовая культура, профессиональная подготовка, курсанты, правовое воспитание.

Dovgiy A. Legal Culture as a Training Component of the Cadets of Flight Educational Institutions

In the article it is analyzed the views of scientists on the legal culture of the future specialists; the legal culture is seen as a part of the flight training of cadets of educational institution; it is studied the concept of “legal culture” from the standpoint of philosophical, sociological, psychological, pedagogical and legal approaches; it is clarified the essence of the concept of “legal culture of cadets of flight institutions” as integrative characteristics, combining intellectual and ideological, spiritual and motivational and activity components that are the basis of creating culture of the professional activities of flight cadet. It is Considered and analyzed the main features of the legal training of flight schools, including: education (arms of cadets flight schools the necessary legal knowledge, abilities, skills of a system of law and a system of law, legal liability, its types, etc., information (providing access to legal Information) values (formation of resistant plants on the need of law as a regulator of public relations relation to him as a value, and not as a complete ban), forming and Training (formation and development of new as personal and professional qualities under the influence of the law, which have enormous educational potential), organizational (to ensure smooth system organization all necessary measures aimed at improving the legal culture and legal consciousness of future aviation specialists). correction (correction of behavior through prevention and crime prevention, rehabilitation, fighting misperceptions about).

Key words: legal culture, professional training, cadets, law education.